

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 20 • NR 1 • MAART 2018

Centrum voor Archeologie naar Westsingel

St. Pieters en Bloklands
GASTHUIS

625 jaar

625 jaar Sint-Pietersgasthuis

Het jubileum in april is aanleiding voor een kleine expositie in eigen huis met topstukken uit het eeuwenoude archief (zie p. 24). Er verschijnt een herziene versie van het boek van Yvonne Tanke, *St.-Pieters- en Bloklands-gasthuis : zes eeuwen zorg voor ouderen* (p.23). De Drie Ringen komt met een speciaal jubileumbier. De bewoners vieren het jubileum op verschillende momenten in het jaar.

Pelgrimstekens

Onlangs organiseerde de Oudheidkundige Vereniging Flehite een lezing over het gelichte koggeschip bij Kampen. Daarbij werden ook twee verschillende Amersfoortse pelgrimstekens gevonden. Museum Flehite heeft daar één van plus het derde type. Ze zijn alle drie afgebeeld in de *Kroniek* van juni 2011.

Fotoboek zoekt thuis

Bij een nalatenschap kwam een bruin fotoboek te voorschijn uit de jaren vijftig en zestig. Daarin bijvoorbeeld het afgebeelde huwelijk Kamphuis-Jansen op 4 augustus 1967. Wie herkent dit? bert-prinsen@kpnmail.nl

Nieuwe vormgeving

Vormgever Louis Nouws heeft na enkele nummers een vormgeving bedacht die voor het oog meer ruimte biedt. De redactie hoort graag wat u er van vindt.

Beeld Van Oldenbarnevelt

Museum Flehite heeft met steun van de Oudheidkundige Vereniging Flehite een zeldzaam beeldje aangekocht. De Porceleyne Fles maakte het in 1905 en dit is nummer 1 uit een oplage van 13. De *Jacoba-techniek* werd daar in 1897 uitgevonden en is slechts twintig jaar toegepast. De klei werd na het eerste bakken geglazuurd en afgebakken op hogere temperatuur. Een mooie aanwinst die zeker een plekje krijgt op de expositie in 2019, als het 400 jaar geleden is dat Johan na een schijnproces werd onthoofd. Het beeldje is te zien in het Open Depot, waar meer Oldenbarnevelt-objecten liggen. Het stokje eerdaags ook, als de expo *DNA van Nederland* in het Prinsenhof te Delft is afgelopen.

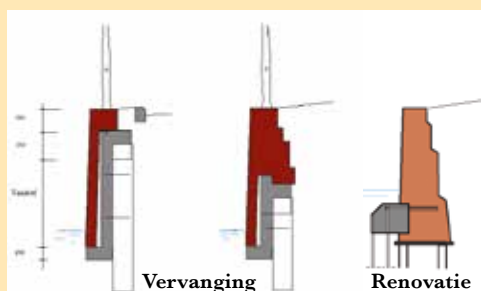
HENK VAN TILBURG

Afscheid Vincent Robijn

De gemeentearchivaris is benoemd tot directeur van het Historisch Centrum Overijssel. Op 25 januari gaf Ina Loovers van Archief Eemland (links) aan dat ze Vincent zal missen en dankte hem voor vier jaar inspirerende samenwerking. Het afscheid in het KADE-café was drukbezocht.

Kademuren opnieuw

In het artikel van Francis Grond in het vorige nummer waren de tekeningen van restauratie en vervanging verwisseld. Met die informatie wordt het artikel begrijpelijker.

INHOUD

5 Historie van Westsingel 46

8 Tini Dereumaux

10 Herdenkingsstenen

12 Pendule van Berlage

14 Wethouder Stegeman

16 Algemeen kiesrecht

19 Museumboom

20 Kromme straat

7 De schenking
18 Huishoudschool
22 De fascinatie
23 Nieuwe boeken
24 Agenda

Van Langegracht naar Westsingel

Het was een grote operatie, maar sinds begin januari is het zo ver: de stadsarcheologen huizen nu aan de Westsingel.

door **FRANCIEN SNIEDER**

Stadsarcheologen zijn niet te vergelijken met de doorsnee gemeenteambtenaar, die een ladenkastje achter zich aan trekkend een bureau opzoekt. Nee, archeologen hebben heel veel spullen. Daarbij komt nog dat ze niet alleen zijn, maar worden ondersteund door een grote groep vrijwilligers.

Voor de oudere Amersfoorter klinkt de volgende aanduiding van de twee panden misschien nog bekend in de oren: het gymnasium en de brandweerkazerne. Deze twee panden hebben een opknapbeurt gekregen en bieden nu riant onderkomen aan het Centrum voor Archeologie. In de vleugel die is gelegen aan Westsingel 45 bevinden zich de kantoren. De entree, expositieruimte en werkplaatsen zijn ondergebracht in de vleugel die met zijn kopse kant aan nummer 46 staat en met de lange zijde aan Achter Davidshof. Hier worden de vondsten gewassen en gerestaureerd en bijvoorbeeld ook het botmateriaal onderzocht.

Als deze *Kroniek* verschijnt gaan de expositieruimte en de werkplaatsen weer open. 7Maart is de eerste woensdagmiddag dat iedereen een kijkje kan komen nemen.

STAA-avond

Op 20 april is er gelegenheid om een kijkje te nemen in de panden Westsingel 45 en 46. Ook zijn er dan lezingen in de aangrenzende Observant. Dan vindt namelijk de tweejaarlijkse STAA-avond plaats. Donateurs van de STAA hebben voorrang, maar geïnteresseerden kunnen zich ook opgeven. Houd de website in de gaten voor details: www.stichtingarcheologieamersfoort.nl.

Omslagfoto:
Verhuizers aan het werk.

Reconstructietekening van het Observantcomplex (uit boekje AWN).

De openingstijden en condities van bezoek zijn gelijk gebleven: 14-16.30 uur en toegang is gratis.

De stadsarcheologen zijn blij dat ze gehuisvest zijn in deze mooie gebouwen, op zo'n historische plek in de stad. Een plek waar in de 15e en 16e eeuw de Minderbroeders (Observanten) rondliepen. Waar zich in de 17e en 18e eeuw een logement bevond, de schutterij oefende en een glasblazerij gevestigd was. Nu bijna veertig jaar geleden hebben de amateurarcheologen van de AWN een geweldige prestatie geleverd door in de avonden onderzoek te doen op deze plek en veel aan het licht te brengen over de geschiedenis.

Het volgende artikel gaat over Westsingel 46. De geschiedenis van nummer 45 wordt daarin niet beschreven, omdat zowel historische als archeologische gegevens ontbreken.. Voor dit pand begint de geschiedenis pas in 1879 met de bouw van het gymnasium. ●

Francien Snieder is stadsarcheoloog.

Klooster, kazerne, werkhuis

Wat heeft zich allemaal afgespeeld op de plek waar nu de stadsarcheologen zijn ingetrokken? Telkens was hier weer een andere bestemming te vinden, van klooster tot logement en van werkhuis tot kazerne.

door ANNE VAN DER GLAS

Voordat het zeer vervallen gebouwencomplex van het Observantenklooster grondig werd gerestaureerd, heeft de AWN er archeologisch onderzoek uitgevoerd, van juni 1977 tot januari 1980. Hierbij werd de overkluizing van het Hellegrachtje aangetroffen. Deze gracht lag pal achter de voorgevel van Westsingel 46 en de rest van de panden aan de Westsingel. Hij liep van klooster Mariënhof via de Varkensmarkt en de Westsingel tot achter het Spui en kwam daarin uit. De gracht is in de 14e eeuw gegraven en in de 17e eeuw overkluisd.

STADSDOELEN

Het Observantenklooster was in 1579 met de Reformatie opgeheven en het gemeentebestuur heeft er toen een doelhuis voor het boogschuttersgilde in gevestigd. Daarbij hoorde ook een logement: De Doelen had een belangrijke functie in de stad; er was ook een kolfbaan (voor de sport kolven). Op de plek van de overkluizing heeft zeer waarschijnlijk de woning gestaan van de logementhouder.

Een van de laatste logementhouders was Mathias Christiaan Beekel. Hij had al ervaring toen hij in 1775 in De Doelen begon. Beekel was in 1735 in Duitsland geboren en vestigde zich rond 1765 in Monnickendam. Daar werd hij kastelein in het stadslogement. Hij moest daar beginnen als tapper en voerman, 'ook is hem aangesegst van een goeden kookenmeyd te moeten voorzien indien hij zelfs niet kooken'.

Met de nodige ervaring (en de keukenmeid?) vertrok hij zo'n tien jaar later naar Amersfoort. Hij kreeg als nieuwe doelmeester 'een vergunning voor de tapnering bij de Stadsdoelen'. De huur bedroeg 780 gulden per jaar. Hij verkreeg toen ook het burgerrecht en werd als evan-

De Observant en directe omgeving. Uitsnede uit de kaart van Braun en Hogenberg (1588).

De Doelen en de tuin. Gravure door Paul van Liender, 1759.

gelisch-luthers ingeschreven 'benevens sijn huysvrouw Maria Catharina Rood en haarlieden dogtertje Cornelia Catharina, oud drie en een half jaaren'. In 1793 woonde hij er met zijn gezin en vier dienstboden. Er waren ook andere vaste bewoners, zoals F.J. van Lilaer met zijn zoon. Hij was een invloedrijke Amersfoortse notabele.

INKWARTIERING

In 1794-1795 verbleven er geallieerde en Franse troepen in Amersfoort. Ze werden vooral ondergebracht in het voormalige Observantenklooster. Dat zal een drukke tijd geweest zijn voor kastelein Beekel en zijn vrouw. De officieren en soldaten werden ingekwartierd en ook voor de vele paarden moest stalling geregeld worden. De declaraties bevinden zich in het archief van het stadsbestuur. Ze vallen op door de nauwkeurigheid waarmee Beekel zijn onkosten noteerde. Hij liet de nota's vergezeld gaan van een beleefd maar zeer dringend verzoek tot uitbetaling: 'Dit bovenstaande hebbe ik voorgeleeverd, eeten, drinken, logement en waar voor niets hebbe ontfangen als enige assignaaten en de Munciepaleteyt te dier tijd mij hebbende gezegt daar in ten goede zoude koome, omdat ik in die tijd alle passagiers hebbe moete afzenden waar voor ik contant geld konde krijgen, dus geeve zulks aan Munciepaleteyt in consiederatie.'

In 1798 kreeg Beekel ook nog te maken met een belasting op de geleverde wijn. Een verzoek om daarvoor gecompenseerd te worden door huurverlaging werd pas twee jaar later toegekend. Maar op 11 oktober 1799 was Christiaan Beekel al overleden. Zijn weduwe werd toen kasteleinse. Na het verstrijken van de huurtermijn werd het logement in 1802 te huur aangeboden voor 384 gulden per jaar. Gerard Wiecker werd de nieuwe logementhouder.

Hij was ook de laatste in het Observantenklooster. Al in 1804 vertrok Wiecker naar de Nieuwe Stadsdoelen aan de Zuidsingel, omdat hij plaats moest maken voor de nieuwe Artillerie- en Genieschool.

MILITAIRE SCHOOL

Een geheel nieuw gebouw werd rond 1804 opgetrokken tussen het oude Observantenklooster en de Westsingel. Het vormde een nieuw onderdeel van de toen opgerichte militaire school. Het stadsbestuur had daarvoor het voormalige klooster aan het Staatsbewind overgedragen: 'de stadsdoelen met de stalling, het koetshuis, de tuin, het plantsoen, de gebouwen, huizingen en verdere lokalen, alsmede de Stadstimmerschuur'. Maar de school heeft niet lang bestaan. Na de opheffing in 1810 kwamen de gebouwen in 1816 weer in handen van het stadsbestuur.

WERKHUIS

Er werd toen een Werkinstituut tot Wering der Bedelarij in gevestigd. Er kwamen ruimten voor mannen, vrouwen en kinderen. Zij bewerkten wol (zoals kammen en spinnen) en breiden kousen, sokken, slaapmutsen en handschoenen. Ook werden van koehaar ruwe vloerkleden en koedekken gemaakt. Maar de onderneming ging aan zijn eigen succes ten onder. Reeds in 1826 moest het instituut worden opgeheven. Het gebouw bleef de gehele 19e eeuw Het Werkhuis heten.

KAZERNE

Eind 1827 werden de gebouwen opnieuw overgedragen aan het Rijk en kregen ze weer een militaire bestemming. In de kazerne Het Werkhuis lagen een bataljon vestingartillerie, een contingent Limburgse Jagers en een eskadron van het 1e regiment Huzaren. De kazerne was bijna vijftig jaar later behoorlijk uitgewoond. In de *Amersfoortsche Courant* van 7 mei 1875 lezen we dat de ventilatie allerslechtst was en de meeste houten vensterramen verrot waren, zodat het verblijf 's winters alleen voor de meest geharden te dragen was. Het was er vochtig en één lokaal kon niet verwarmd worden. De latrines (openbare toiletten) waren slecht ingericht en walgelijk vuil. In 1883 werd de kazerne buiten gebruik gesteld. De gebouwen gebruikte men vervolgens voor allerlei doeleinden, meestal als magazijn en pakhuis.

PLUIMVEE

In de zomer van 1884 werd er in het gebouw aan Westsingel 46 een internationale tentoonstelling van pluimvieren gehouden. Een ingezonden brief in de *Nieuwe*

Overzichtsfoto van de Westsingel, vanaf de Onze-Lieve-Vrouwetoren. Geheel links het gebouw Hellestraat 87 (vanaf 1923 vestiging van de Handelsschool), daarachter de Ambachtsschool (Achter Davidshof 2). Het hoge gebouw aan de Westsingel is het stadhuis. Daarachter het voormalig Observantenklooster. Meer naar rechts het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis.

Amersfoortsche Courant van 28 juni geeft goed weer hoe de oude kazerne daarvoor geschikt gemaakt was. Bij een uitgebroken raam werden entreekaarten verkocht en daarna ging je door de hoofdpoot (hoek Westsingel-Achter Davidshof) en het daar geplaatste draaihek. 'We bevinden ons op een plein dat omsloten is door een hoogen muur, waartegen men eenige hokken heeft geplaatst, tijdelijk bewoond door eenden, ganzen en zwanen.' Met een plattegrond kon je een rondgang maken door het gebouw. Het gekakel van de sierkippen in de gangen en zalen was niet van de lucht. De brief eindigde met een kritische noot. 'Wat betreft de wijze van etaleren moet het ons van het hart, dat wij die zeer smakeloos vonden. Tot verschoning dient, dat het gebouw zich niet leent tot eene goede tijdelijk verblijfplaats van kippen en de vraag bij ons opkwam hoe of het mogelijk was dat in die ongezellige donkere hokken zoveele jaren aaneen onze landskinderen [soldaten] gehuisvest waren.'

BRANDWEERKAZERNE

In de 20e eeuw was het gebouw onder andere brandweerkazerne en plek voor andere gemeentelijke diensten. Het raakte steeds meer in verval en in 1971 werd sloop overwogen. Uiteindelijk volgde in 1980-1982 de restauratie van het Observantenklooster. Bij het voorafgaand archeologisch onderzoek is ter plaatse van Westsingel 46 een kelder aangetroffen die behoorde tot de kloosterperiode. Verder bevonden zich er ook een volledig intact zijnde overkluisde waterkelder en allerlei aanbouwen uit de logementsperiode.

Klooster, schuttersdoelen, logement, militaire school, werkhuis, kazerne, brandweerkazerne, sociale dienst. En nu het Centrum voor Archeologie: een plek met een boeiende geschiedenis.

BRONNEN

Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN), Afdeling Vallei en Eemland
Diverse auteurs, *Observantenklooster Amersfoort* (AWN afdeling Vallei en Eemland, Amersfoort 1982)
Archief Eemland ●

De kazerne versierd ter gelegenheid van 300 jaar inname van Den Briel, 1872

Anne van der Glas is vrijwilliger bij het Centrum voor Archeologie.

DE SCHENKING VAN... Fons Asselbergs

„ Onlangs ben ik verhuisd naar de Zonnehof, naar een appartement in de verbouwde voormalige Openbare Bibliotheek. Dat was voor mij aanleiding om een paar merkwaardige objecten die herinneren aan de restauratie van de binnenstad en de ontwikkeling van Kattenbroek over te dragen aan Museum Flehite. Al eerder droeg ik mijn archieven van TABAK ('t Amersfoorts Binnenstad Aktie Komite), Binnenstad, Centrumplan, Zielhorst Park en Kattenbroek over aan Archief Eemland.

Aan deze objecten voor het Museum zijn herinneringen verbonden die misschien wel aardig zijn om aan latere generaties door te geven. Ze verwijzen naar mijn wethoudersperiode (1978-1993), waarin Amersfoort helemaal op de schop ging en een vernieuwd aanzicht kreeg.

‘Mijn missie was het historische centrum autovrij te maken’

Zo is daar het *verkeersbord* met de singel rond de binnenstad en een brommer. Het is een verbodsbord. Ik was wethouder van de binnenstad en mijn missie was het historische centrum autovrij te maken. Daar was niet iedereen blij mee. Maar de leefbaarheid van de binnenstad stond op het spel. Toen de Langestraat volgens het ontwerp van Riek Bakker en Ans Bleeker (1981-1983) opnieuw was geprofileerd moesten de bussen van Nefkens voortaan over de Singel rijden. Maar ook de motoren mochten niet langer door de woonstraten knetteren. De bewoners aan de singels werden gek van de herrie. Dus moesten de motoren voortaan over de Stadsring. Er werd een uniek bord ontworpen dat volstrekt buiten de verkeerswet om bij elke kruising werd neergezet. Ze waren zó bijzonder dat ze allemaal vrijwel direct gestolen werden. Het was dan ook eerlijk gezegd een onmogelijk te handhaven maatregel. Dankzij het feit dat ik in 1983 het eerste exemplaar kreeg aangeboden kan de museumbezoeker er nog een keer van genieten.

Fons Asselbergs (rechts) met **Gerard Raven**, conservator van **Museum Flehite**.

Het *straatnaambord* geeft een niet bestaande straat aan in Kattenbroek, de Asselbergsweg. Hoofd Stedenbouw Jan Schoutrop bood het aan bij mijn afscheid als wethouder op 31 maart 1993. Op een tocht door Parijs in oktober 1989 hebben architect Ashok Bhalotra en ik ons laten inspireren door het Parijse straatnaambord. We wilden ook zo'n bord met telkens het logo van Kattenbroek in de ronde uitkraging ervan. Deze wijk kwam tot stand tussen najaar 1989 en oktober 1994. De terracotta olifant is te zien op de woonhuizen in De Verborgene Zone in Kattenbroek. ●

HAROLD VAN DEN HAUTEN

Alle documenten van verzetsman Tini Dereumaux

door REMCO REIDING

Kamp Amersfoort heeft een unieke collectie originele documenten, foto's en brieven verworven. Bijna honderd stukken betreffen alle één gevangene: Martinus (Tini) Dereumaux. Bij de schenking was het precies 75 jaar geleden dat hij werd gefusilleerd op Fort Rijnauwen in Bunnik.

We krijgen vaker bijzondere schenkingen, maar we hebben een collectie over één persoon nog nooit zo compleet gezien. Schoolrapporten, zijn verlovingskaartje, foto's uit het stadion van zijn geliefde Haagse voetbalclub ADO, je kunt het zo gek niet verzinnen of we hebben het. De collectie bevat zelfs een dagvaarding uit 1934, omdat de toen 17-jarige Tini 'des namiddags omstreeks 8 uur op den openbaren weg, de Schoolstraat, een bal heeft voortgeschopt'. Zijn kampnummer 874 bevindt zich in het dossier, evenals verschillende brieven vanuit en naar Kamp Amersfoort.

Ook bevat de collectie een origineel dagboekje, door Tini bijgehouden in de cel in het Oranjehotel, de gevangenis in Scheveningen. Er zijn ook tekeningetjes van zijn cel. Evenmin ontbreken de brief waarin het

Boven: portret Tini Dereumaux.
Onder: uit zijn nalatenschap: tekening van zijn cel, lijst van bezittingen en bericht aan zijn familie.

Feldgericht Luftgau Holland de voltrekking van zijn doodvonnis aan de familie bekendmaakte en de naoorlogse condoleances van Koningin Wilhelmina.

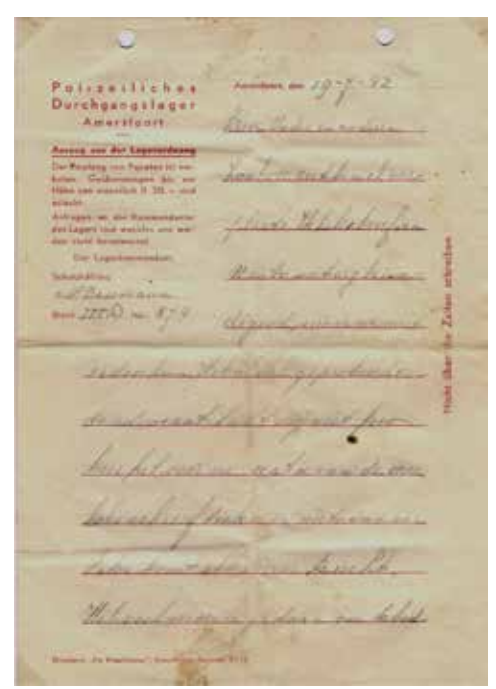
VERRADEN

Martinus Dereumaux werd geboren in Eindhoven op 7 mei 1917. In de stukken werd hij overigens vaak Deremaux genoemd. Tini sloot zich na de Duitse inval aan bij de Haagse afdeling van de verzetsgroep Nederland voor Oranje. De werkzaamheden bestonden uit het vervalsen van documenten, wapentransporten, sabotage, illegale bladen verspreiden en hulp aan onderduikers. De groep werd opgerold na infiltratie door de beruchte verrader Anton van der Waals.

DOODSTRAF

In Kamp Amersfoort viel Tini 25 kilo af ten gevolge van de ontberingen. Bij het *Feldgericht* in Amsterdam

ALLE AFBEELDINGEN: KAMP AMERSFOORT

De zilveren handgreep

door JAN STREPPEL

Ongeveer een jaar geleden verzorgde ik een rondleiding voor een kleine groep bezoekers. Eén van de deelnemers was een dame van middelbare leeftijd. Zij duwde een rolstoel voor zich uit, met daarin een jonge man van nog geen twintig. Bijna aan het eind van de wandeling kwamen we bij de restanten van de grensbeuk. Dit was de plek waar indertijd de gevangenen linksaf sloegen, het kamp in. De beuk is ondertussen bezweken. Daar vertelde ik het verhaal van de 82-jarige dominee Sjouke Rijper, die hier ook gevangen zat.

In de nacht van 16 op 17 november 1944 werd het gezin Rijper, vader, moeder en kinderen, gearresteerd wegens anti-Duitse gezindheid en verzetsactiviteiten van twee van de zonen. De zonen Frans en Klaas werden vier dagen later op de schietbaan doodgeschoten. Op 28 november volgde ds Rijper. Hij verzocht vlak vóór zijn dood of hij nog iets uit zijn zakbijbeltje mocht lezen. Bewaker Kotälla griste de bijbel uit zijn handen en smiet het boekje in de grafkuil. Daarna pakte hij de wandelstok van de dominee, brak deze doormidden en gooide die ook in de kuil.

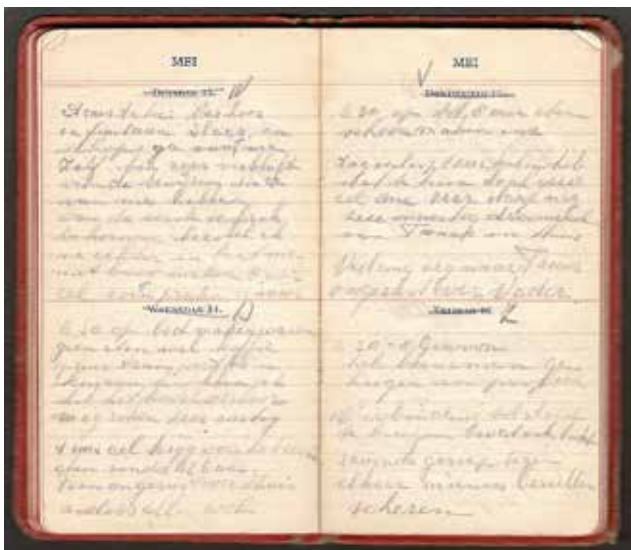
Na de oorlog werden de doden herbegraven, ook ds Rijper. Zo kwam ook de zilveren handgreep van de wandelstok weer te

voorschijn. Die werd teruggegeven aan de familie. Een paar jaar geleden schonk men deze aan Kamp Amersfoort; het leek hen de beste plek om dit te bewaren. De handgreep is altijd te zien.

Terug bij het bezoekerscentrum van het kamp vertelde de dame die de rolstoel duwde, dat zij een kleindochter is van dominee Rijper. De jonge man in de rolstoel was haar zoon. In het bezoekerscentrum heb ik hen de handgreep laten zien en hebben wij nog nagepraat over de dominee. Het blijft bijzonder wanneer familie van oud-gevangenen Kamp Amersfoort bezoekt en ik hen mag rondleiden.

In de film *Kamp Amersfoort: getuigenissen van overlevenden* uit 2008 vertelt dochter Mien Arntzen-Rijper over het lot van haar vader en broers. Te zien via www.kampamersfoort.nl/beeld-en-geluid

Links: het dagboekje van Dereumaux.

Onder: kampnummer van de jas.

hoorde hij de doodstraf tegen zich eisen. In afwachting van de uitspraak in het schijnproces keerde hij terug naar het kamp. Op 24 oktober 1942 werd de groep overgebracht naar de gevangenis aan de Gansstraat in Utrecht. Tini werd er twee dagen later uit de cel gehaald en gefusilleerd.

Remco Reiding is medewerker externe communicatie van Kamp Amersfoort. Jan Streppel is er gids.

De aanwinst van de collectie past bij de uitbreidingsplannen van Kamp Amersfoort. Er komt meer tentoonstellingsruimte en dit wordt een educatief centrum op het gebied van gevangenschap in de Tweede Wereldoorlog. In het kamp zaten meer dan 35.000 Nederlanders gevangen. ●

Herdenkingsstenen krijgen eind in zicht

Op 30 april 2015 werden in Amersfoort de eerste van 430 herdenkingsstenen gelegd, in aanwezigheid van burgemeester Bolsius en opperrabbin Jacobs. Het streven is om het project af te ronden op 30 april 2019. Meer dan de helft van de Amersfoortse joden en verzetsstrijders heeft dan een herdenkingssteen.

door JAN-WILLEM VAN LIESHOUT

In een periode van vier jaar leggen we voor 370 joodse slachtoffers en 60 verzetsstrijders stenen, momenten van herinnering en herdenking. Ze zijn te vinden bij het woonhuis waar zij als laatste vrijwillig gewoond

hebben. Van waar zij door de Duitse bezetter zijn afgevoerd naar vernietigingskampen, gefusilleerd of op een andere wijze aan een triest levenseinde zijn gekomen. De herdenkingssteen vermeldt de naam van het slachtoffer, zijn of haar leeftijd en de plaats waar hij of zij is omgekomen. De ceremonie van een steenlegging is iedere keer weer indrukwekkend en emotioneel voor nabestaanden en oude vrienden. 'Plaatsvervangend verdriet' volgens de 76-jarige zoon van een verzetsstrijder die zijn vader verloor op tweejarige leeftijd. Tijdens de

herdenking vloeiden zijn tranen mede voor zijn moeder, die alleen verder moest na de fusillade van haar man.

VAART ACHTER ONDERZOEK

Veel nabestaanden en vrienden met kennis van de toenmalige situatie zijn vaak al op hoge leeftijd. Daarom zetten wij vaart achter het onderzoek. Vaak gaan we in gesprek met mensen van ver in de zeventig, tachtig en zelfs eind negentig. Wij weten de naam van het slachtoffer, maar daarmee zijn we er nog niet. Eerlijk gezegd begint ons werk dan pas. Hebben we de juiste Jan de Vries? Een veel voorkomende naam, maar de leraar aan het Gymnasium is de enige juiste. Het onderzoek naar het slachtoffer

en het samenstellen van een beknopt levensverhaal zijn een tijdrovende klus. Wij willen veel weten: wie was de persoon, wat was het beroep, was de persoon maatschappelijk actief in Amersfoort, de aanleiding tot arrestatie en welke familiebanden zijn er? Het

onderzoek reikt tot ver over de Nederlandse grens. Zo komen we soms uit bij nabestaanden in Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, Uruguay, ergens in Europa of toch nog gewoon om de hoek in Amersfoort.

ONDERZOEKSTEAM

Het onderzoeksteam bij onze stichting wordt gevormd door Klaas Kwakman (bestuurslid en initiator van ons werk), Jannis Lootens en Monique Zwart, met technische ondersteuning van Lex Schenk. Voor het verkrijgen

Links: De herdenkingssteen van Baron Van Heemstra. Rechts: Mezzo Monte van de familie Van Heemstra aan de Regentesselaan.

van informatie werken we samen met officiële instanties, zoals het Nederlandse Rode Kruis, gemeentelijke archieven, Nationale Monumenten en herinneringscentra (zoals Kamp Amersfoort, Kamp Vught en Kamp Westerbork) en diverse joodse instanties. Al bladerend in oude adresboeken en kranten en speurend op oude stadsplattegronden verifiëren we opgegeven adressen en straatnamen. De registratie van bijvoorbeeld de *Möbel-Aktion* (lijst met alle geroofde meubels uit een woonhuis) bevestigt nogmaals de woonadressen. Via onze Facebookpagina @herdenkingsstenen ontvangen we berichten van andere onderzoekers en familieleden of plaatsen we nieuwe zoektochten.

ZOEK MEE

Soms is er geen familie van de slachtoffers te vinden en weten we alleen naam, adres, geboorte- en sterfdatum. Dan gaan we op zoek naar naamgenoten, oude burens, mensen die de slachtoffers of hun familie gekend hebben of mogelijk nog brieven, foto's of dagboeken hebben

De herdenkingsstenen van het gezin Guthmann, met een tekening door een getuige.

Jan-Willem van Lieshout is voorzitter van de Stichting Herdenkingsstenen Amersfoort.

bewaard. Ieder slachtoffer verdient persoonlijke aandacht bij de onthulling van zijn of haar herdenkingssteen. De hulp van lezers van de *Kroniek* is daarom zeer welkom. Wie kan iets vertellen over slachtoffers met de volgende familienamen: Diamant, De Haas, Hoek, Kamerling, Lezer, Pothoven, Sisselaar en Wolff? Op www.herdenkingsstenenamersfoort.nl ziet u nog veel meer namen van slachtoffers. Ieder puzzelstukje informatie is van groot belang. Uw hulp wordt daarom zeer gewaardeerd. Heeft u meer informatie of wilt u deel uitmaken van de zoekbrigade? Mail naar info@herdenkingsstenenamersfoort.nl

DATA

Dit jaar worden er herdenkingsstenen gelegd op woensdagen 14 maart, 16 mei, 12 september en 31 oktober. De ceremonie begint steeds om 16 uur. Op onze website staat bij welke woning de eerste steen wordt gelegd en wat daarna de route is die wij volgen voor de andere woningen. Iedereen is van harte welkom een ceremonie bij te wonen. ●

De onthulling van een herdenkingssteen

Vooraf informeren we de huidige bewoners en omwonenden waarom er op een gegeven moment veel mensen bij hun woning staan. Alle aanwezigen krijgen van ons ter plekke een samenvatting uitgereikt met de namen en een korte levensbeschrijving van alle personen voor wie een steen onthuld wordt.

Vooraf maken wij een draaiboek. Daarin staat wie een kort verhaal voorleest van de persoon voor wie de steen bedoeld is. We lezen zijn of haar naam voor, de dag waarop (voor zover ons bekend) de persoon is overleden en waar. En verder een korte levensbeschrijving. Indien beschikbaar plaatsen wij bij de steen

een foto van de persoon om wie het gaat. Na het voorlezen onthult een van de nabestaanden of een andere betrokkenen de steen. Dat gebeurt door het wegvegen van wit zand, dat op de vooraf gelegde steen is neergelegd. Dan wordt voor de joodse slachtoffers het *kaddiesj* (gebed) uitgesproken. Hierna wordt bij elke steen een witte anjer gelegd als teken van vergankelijkheid, en een kiezelsteen als teken van eeuwigheid. Dan volgt een ogenblik stilte. Bij niet-joodse slachtoffers doen de mannelijke aanwezigen hun hoed of pet af en bij joodse slachtoffers wordt die juist opgehouden. Na de stilte begeeft de groep zich in alle rust naar de volgende steenlegging.

Beidt uw tijd

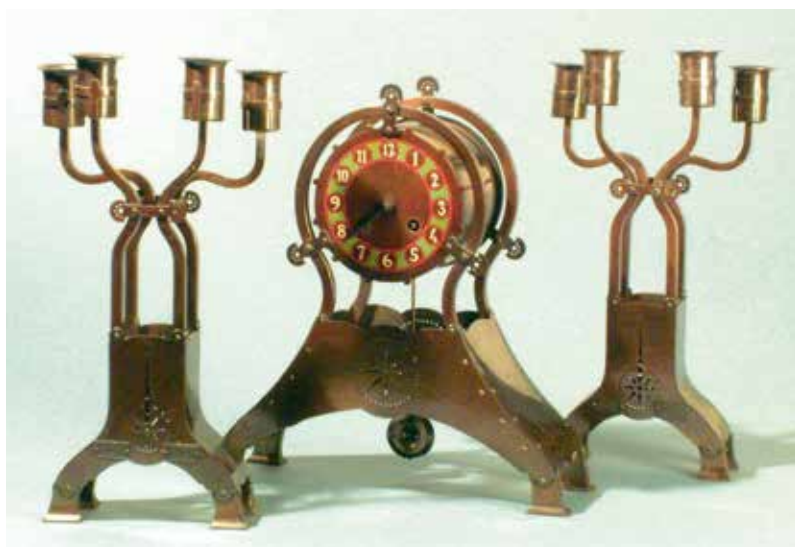
Op de nieuwe tentoonstelling van Museum Flehite is een uniek pendulestel te zien naar een ontwerp van H.P. Berlage. De auteur ontdekte het enkele weken geleden in de museumcollectie.

door MARJAN DE MAN

Tijdens registratiewerk verscheen op mijn beeldscherm de afgebeelde foto van een geelkoperen pendule met geëmailleerde wijzerplaat en bijpassende kandelaars, geheel in de stijl van *De Nieuwe Kunst*. Het stel werd summier aangeduid met *pendule met kandelaars*, en *vervaardiger onbekend*. Omdat de vormgeving me intrigerende bekeek ik de foto nog eens goed. Op de poten van de kandelaars staan twee kleine metalen plaatjes, die meer blijken te vertellen over de oorsprong van het stel. Op het linker plaatje staat *Nederlandsche Fabrick van Bronswerken voorheen Becht & Dyserinck* uit Amsterdam en op het rechter plaatje *'t Binnenhuis, Rokin 120, Amsterdam*.

'T BINNENHUIS

Het Amsterdamse atelier voor Woninginrichting 't Binnenhuis was een initiatief van architect H.P. Berlage, meubelontwerper Jac. Van den Bosch en zilversmid Willem Hoeker. In 1900 werd dit verkooplokaal voor nieuwe kunstnijverheid geopend, met het doel om goed ontworpen en betaalbare producten te verkopen. Om betaalbaar te blijven dienden de voorwerpen in serie te worden gemaakt. De machine werd daarbij niet afgewezen, maar een goed industrieel ontwerp met eerlijk materiaalgebruik leverde volgens Berlage wel een vorm op die bepaald werd door de mogelijkheden van de machine. Uiteindelijk bleek de doelstelling van 't Binnenhuis moeilijk haalbaar en werden de voorwerpen te

MUSEUM FLEHITE

Kromme pendule met kandelaars, H.P. Berlage voor 't Binnenhuis, 1904.

duur voor het gewone publiek; de clientèle bestond met name uit vooraanstaande families.

Er is van 't Binnenhuis een *opusboek* bewaard gebleven; een kasboek waarin alle in opdracht gemaakte voorwerpen werden opgenomen. Van de oprichters van 't Binnenhuis hield alleen Berlage zich bezig met het ontwerpen van klokken en pendules, industrieel vervaardigd in koper. In het opusboek van Berlage komen in totaal slechts vijf pendules voor. Vier daarvan zijn te traceren; het zijn twee modellen uit 1901, het één hoog en rank met bijbehorende kandelaars (zie de afbeelding rechts), het andere kort en vrij onopvallend, ook met bijpassende kaarsenhouders. Het tijdschrift *De Jonge Kunst* toonde in het augustusnummer van 1906 deze twee modellen. De vijfde pendule uit het opusboek wordt omschreven als *kromme pendule* met toebehoren en staat genoteerd in het jaar 1904, helaas zonder de naam van een opdrachtgever. Het pendulestel kostte destijds f140,-. Dit stel wordt in geen enkel tijdschrift getoond en is ook in museale collecties nog niet gevonden. Het is zeer aannemelijk dat met deze kromme pendule het model wordt bedoeld dat nu gevonden is. Het pendulestel van Museum Flehite lijkt zelfs een *mis-*

MUSEUM FLEHITE/JAAP VAN DER MEER

sing link te zijn; bij vergelijking met de hoge pendule op afbeelding vier rijst het vermoeden dat Berlage gebruik maakte van een *modulair systeem* (waarbij veel onderdelen uitwisselbaar zijn tussen diverse modellen). En zo bleek Museum Flehite opeens een bijzonder pendulestel van H.P. Berlage rijker.

HERKOMST

We weten niet hoe en wanneer het pendulestel in de collectie is gekomen. Maar het archief van 't Binnenhuis kan wellicht uitkomst bieden. Er is op basis van de opusboeken een lijst met 1300 cliënten samengesteld. Klanten van 't Binnenhuis uit de omgeving van Amersfoort zijn via de klantenlijst terug te vinden: bijvoorbeeld schilderes Sara Tutein Nolthenius-van Heukelom (1885-1963). Zij woonde in Huize Wegwijk aan de Utrechtseweg, hoek Snoeckaertlaan te Amersfoort. Dat was het huis van haar grootvader W.A. Croockewit, één van de oprichters van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Sara van Heukelom past naadloos in het profiel van de clientèle van Berlage: een kunstenaar uit een vooraanstaande familie met belangstelling voor kunst en erfgoed én getrouwd met een telg van een buitengewoon kunstminnende familie uit Delft.

VORMGEVING

De voor onze ogen merkwaardige vormgeving van de kromme pendule voldoet aan een aantal vormgevingsprincipes van Berlage. In 1904 schreef hij *Over stijl in bouw- en meubelkunst*, waarin hij een pleidooi hield voor overeenkomsten tussen de beginselen van de architectuur en de vormgeving, in de trant van zijn voor-

MUSEUM ASSOCIATES/LACMA

Hoge pendule, H.P. Berlage, Becht & Dyserinck voor 't Binnenhuis Amsterdam, 1901 (Los Angeles County Museum of Art, gift of Max Palevsky).

Wendingen

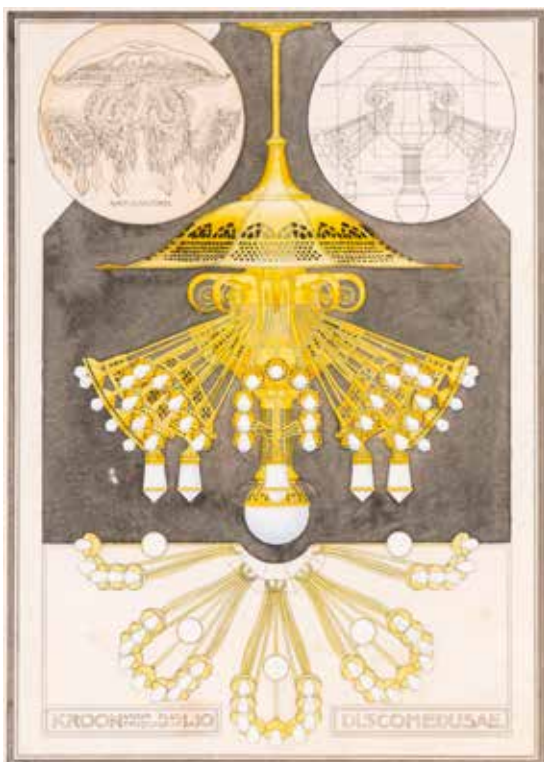
De pendule met kandelaars is tot en met 21 mei te zien op de tentoonstelling *De kunst van Wendingen (1918-1932)* in Museum Flehite. Berlage was een van de 'richtinggevende architecten' wiens ontwerpen besproken werden in dit tijdschrift, dat officieel *Wendingen: maandblad voor bouwen en sieren van 'Architectura et Amicitia'* heette. Het fraai uitgegeven blad richtte zich op de nieuwe vormgeving van het interbellum. Hoofdredacteur en vormgever Hendrik Theodorus Wijdeveld (1885-1987) was tevens architect. Zijn in expressionistische stijl gebouwde Villa De Wachter in Amersfoort (1922-1927) speelt ook een rol op de tentoonstelling.

beeld Georg Semper. Berlage benaderde het vormgeven van klokken dus hetzelfde als het ontwerpen van een gebouw. Deze rationele benadering leidde tot zogenaamde vormoplossingen die de ontwerpen zeer doordacht en bijna koel maken.

De gespreide poten van de pendule uit de Flehitecollectie zijn een verwijzing naar de ingenieursthetiek van de Eiffeltoren in Parijs, gebouwd aan het einde van de negentiende eeuw. Ook de constructie van de pendule en kandelaars doet daar aan denken. De schroeven en klinknagels zijn duidelijk zichtbaar. In deze pendule is het uurwerk met slechts drie montagepunten aan het frame bevestigd; meer is niet nodig. De ajour gezaagde motieven in deze pendule zijn als decoratief element aangebracht, bijvoorbeeld op de noodzakelijke constructiepunten. De uitgezaagde patroontjes in het koper zijn ontleend aan de gestileerde organismen van de bioloog en kunstenaar Ernst Haeckel en combineren een logische constructie met een passende versiering. De ronding die de pendule heeft is noodzakelijk om de minimale bevestiging van het uurwerk te combineren met de ode aan Eiffel in de uitstaande poten.

De kandelaars zijn het logisch gevolg van het ontwerp van de pendule; de vier poten zwieren als een bos tulpen uit tot vier kaarsendragers, bijgehouden met een gedecoreerd constructief element. De oprijzende ranke pendule met kandelaars uit 1901 is met de zelfde decoratieve elementen samengesteld.

En zo wordt na ruim honderd jaar de identiteit van een onbekend ontwerp van Berlage onthuld. De tekst *Beidt uw tijd* op de torenklok van de Beurs van Berlage in Amsterdam blijkt een prima motto voor het beheren van een museale collectie: blij waakzaam en wacht uw tijd af. ●

Een fraai voorbeeld van een metalen ontwerp door H.P. Berlage met invloeden van Ernst Haeckel: Kroon voor elektrisch licht, Discomedusae-schaal 1:10, z.d., (Het Nieuwe Instituut, BERL 251.002).

Marjan de Man is kunsthistorica en vrijwilliger bij Museum Flehite.

‘Wees trots op Amersfoortse parels’

Sinds een jaar is Willem-Jan Stegeman wethouder in Amersfoort. In zijn portefeuille zit ook Monumentenzorg. Een mooi moment om hem daarover aan het woord te laten. Wat trof hij aan bij zijn komst? Hoe ziet hij de rol van de gemeente bij monumentenzorg?

door HANS VAN DER HOOFT

Op deze en andere vragen geeft hij antwoord in zijn werkkamer met uitzicht op de creatie van Baldeweg, het gebouw van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. ‘Tot mijn benoeming als wethouder kende ik Amersfoort eigenlijk niet, hoewel mijn zus in Kattenbroek woonde. Ja, de Koppelpoort had ik vanuit de trein gezien. En later kwam ik beroepsmatig in Flint. Dat was het wel. Ik had geen idee hoe het er uitzag achter de Stadsring. Nu weet ik wat ik al die jaren gemist heb. Wat is die binnenstad verrassend, wat een parels. Graag wandel ik door de Muurhuizen, ook omdat daar gewoond wordt. En al die knusse pleinen met die prachtige monumenten, wat past dat allemaal mooi bij elkaar.’

PORTEFEUILLE

‘Mijn portefeuille als wethouder, waarin dus Monumentenzorg, heb ik overgenomen van mijn voorganger. Eigenlijk is het gek dat dat woord in de omschrijving van mijn verantwoordelijkheden op de website van de gemeente niet voorkomt. Het moet onder het aandachtsveld Stadshart begrepen worden. Maar al die (jonge)

FOTO'S GEMEENTE AMERSFOORT

monumenten elders in de stad vallen ook onder mijn verantwoordelijkheid. Een stad ook die door de vestiging van verschillende erfgoedorganisaties het imago van erfgoedstad heeft gekregen. Ik zal erop letten wanneer ik na de komende verkiezingen zou mogen terugkomen als wethouder van deze stad. Maar ik haast mij te zeggen dat het wel een belangrijk onderdeel van mijn portefeuille is en dat Amersfoort zorgvuldig met zijn monumenten omgaat, gelet op wat ik bij mijn komst aantrof.’

LEF

‘Het huidige Amersfoort weerspiegelt een grote ambitie. Ik doel op de projecten als de Wagenwerkplaats en de Nieuwe Stad, industriële monumenten. En niet te vergeten een monument in spe, het Eemhuis (foto boven). Met dit soort projecten loop je risico's. Maar het getuigt ook van lef om het toch van de grond te tillen. Je moet als stad wel aantrekkelijk willen zijn voor alle leeftijdsgroepen. Vooral is het belangrijk studenten binnen je grenzen te hebben; die geven de nodige reuring! Maar bij alle ontwikkelingen, bij alle projecten, blijft gelden: met respect voor de oude binnenstad. Voorbeeld? Inder tijd is gelukkig het doortrekken van de Molenstraat niet gerealiseerd.’

Willem-Jan Stegeman

Willem-Jan Stegeman (1964) groeide op in Apeldoorn en studeerde Bestuurlijke Informatiekunde in Tilburg. In Culemborg is hij naast zijn werk als informatietechnoloog actief geworden voor D66. Na een raadslidmaatschap is hij geruime tijd (2004-2013) wethouder in Culemborg geweest. Voordat hij in 2017 wethouder in Amersfoort werd heeft hij die functie ook nog in de gemeente Alphen aan den Rijn bekleed. Verder is hij onder meer voorzitter van de judobond geweest. Hij heeft te kennen gegeven na de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2018 beschikbaar te zijn als wethouder.

STADSHERSTEL

'Monumentenzorg heeft mij gegrepen. Ik zou daar in de komende vier jaar ook verder mee willen gaan. Vooral ook omdat het de nodige uitdagingen biedt. Ik doel hier onder meer op de overdracht van de historische panden van Stadsherstel en de verkoop van de Elleboogkerk. Ik zie het beheer van monumenten niet als kerntaak van de gemeente. Laat dat maar aan de particuliere eigenaren over. Die zouden er anders niet in gaan wonen. Voor het beheer van iconen als de Koppelpoort en het Rietveldpaviljoen zal de gemeente uiteraard verantwoordelijk blijven. Om op de panden van

'Amersfoort kan zich met Utrecht meten'

Stadsherstel terug te komen: ik heb er vertrouwen in dat Stadsherstel een "goede" koper zal weten te vinden. De gemeente heeft hierbij als taak om ervoor te zorgen dat panden als de synagoge in goede handen komen en blijven. Ik verwacht dat dit voorjaar er meer duidelijkheid over komt.'

AMBITIE

'Als ik de komende vier jaar de kans krijg, dan zal ik erop toezien dat Monumentenzorg in de aandacht blijft en dat de zorgplicht van de gemeente voor haar monumenten wordt bewaakt. Met name wil ik dan ook aandacht voor een nieuw monument als de Wagenwerkplaats en voor de renovatie van de Kop van Isselt. In geval van sloop van bijvoorbeeld panden uit de jaren vijftig wil ik dat op een of andere wijze de monumentale waarde

Hans van der Hooft is oud-voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

toch terugkomt. Dat kan zijn door leuke elementen van de gesloopte panden te bewaren en die in nieuwbouw te gebruiken. Je kunt ook denken aan behoud van de stratenstructuur met een hofje.'

ZICHTBAARHEID

'De bewegwijzering van het station naar de binnenstad wordt nu aangepakt. Dit is de opmaat tot een meer uitgebreide aanpak van de routes van het station naar de binnenstad en het Eemplein. Dat zie ik ook als een uitdaging: het vergroten van de zichtbaarheid van het stadscentrum. Nu is die er pas als je de Stadsring over bent. Eigenlijk zou je als je het station uitkomt al de beleving moeten voelen in de stad te zijn. Studenten van de HKU hebben daarover gebrainstormd. Eén van hun ideeën is om de ruimte rechts vanuit het station, waar nu de bussen staan, te vergroenen. Daarnaast heeft een professioneel bureau geadviseerd over de vermindering van de ruimte voor verkeer, over voorzieningen en over een mix van wonen/werken tussen station en binnenstad. Het Trapeziumterrein kunnen we ook niet braak laten liggen. Maar het is duidelijk dat al deze ambities niet binnen een tijdsbestek van vier jaren kunnen worden gerealiseerd.'

WEGH DER WEEGEN

'Amersfoorters, wees trots op je stad en op al die monumenten. Wat monumenten en uitstraling betreft kan Amersfoort zich meten met de stad Utrecht. Onze Waterlijn is mooier dan de rondvaart in Utrecht. En laten we niet vergeten dat er méér is dan de binnenstad, bijvoorbeeld de Wegh der Weegen. De monumentale waarde zie je niet, maar die kun je wel beleven. Heb oog voor de (verborgen) parels in Amersfoort!' ●

#We too

Het is dit jaar honderd jaar geleden, dat er voor het eerst verkiezingen werden gehouden volgens het Algemeen Kiesrecht. Anno 1918 mochten alle mannen en vrouwen ouder dan 23 jaar zich verkiesbaar stellen voor de Tweede Kamer.

door ADDY SCHUURMAN

Zelf stemmen was voor vrouwen echter nog niet weggelegd in 1918: het actief kiesrecht voor hen werd vier jaar later ingevoerd. Aan deze besluiten was een lange strijd voorafgegaan tussen de toenmalige politieke stromingen: confessionelen, liberalen, sociaal-democraten. Deze strijd werd echter vooral in de grote steden uitgevochten. In Den Haag en Amsterdam werden geregeld grote manifestaties georganiseerd.

...het kiesrecht mag niet worden onthouden op grond van sexe-verschil...

En Amersfoort dan? De Amersfoorters volgden de discussies via de plaatselijke kranten, zoals de behoudende *Amersfoortsche Courant* en de liberale *Nieuwe Amersfoortsche Courant*. De stad zelf was vooral het podium van de strijd om het vrouwenkiesrecht. Vrouwenorganisaties trokken geregeld de provincie in om hun standpunten over het voetlicht te brengen. Natuurlijk, Den Haag en Amsterdam vormden dikwijls het middelpunt van de vrouwenacties; maar er was ook het besef dat er veel te winnen viel met draagvlak in 'de provincie'. En dus bereikte de 'eerste feministische golf' ook Amersfoort.

ALETTA JACOBS OP BEZOEK

Het debat over het vrouwenkiesrecht ging in Nederland van start in 1894, met de oprichting van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht (VVK). Voorzitter van de vereniging was Aletta Jacobs, in Nederland bekend als de eerste vrouw die studeerde (en arts werd). In de kringen van de Amersfoortse burgerij was zij ook welbekend als de levenspartner van Carel Gerritsen, graanhandelaar én gemeenteraadslid voor de vrijzinnig-liberalen (zeg

Aletta Jacobs, 1904.

maar: voorloper van D66). De *Nieuwe Amersfoortsche Courant* kon een oproep om lid van de VVK te worden dus niet weigeren, maar de plaatsing ging niet van harte; anders dan gebruikelijk werd aan het artikel een zuur commentaar toegevoegd: 'onderstaande circulaire, ons ter plaatsing gezonden, willen wij daar het verzoek van dames uitgaat een plaatsje niet weigeren, ofschoon wij met den inhoud volstrekt niet medegaan.'

Het onderwerp vrouwenkiesrecht was even wennen voor de liberale krant, maar spoedig kwam er meer begrip. In een artikel in de *Amersfoortsche Courant* van 8 juli 1895 werd al gesproken van een 'brandend vraagstuk' en ofschoon de redacteur meende een term als 'zwakke geslacht' te moeten gebruiken, stelde de krant zich neutraal op: men informeerde het Amersfoortse

publiek, zonder te (ver)oordelen. In het artikel was te lezen dat vrouwen mochten stemmen in verschillende staten van de Verenigde Staten en dat het vrouwenkiesrecht overal in Europa besproken werd. Dan kun je wel de hakken in het zand zetten, maar vroeg of laat zal het er ook in Nederland van komen; dat was ongeveer de teneur van het artikel. In de plaatselijke progressief-liberale kringen werd het onderwerp dan ook spoedig geadopteerd. Zo sprak Aletta Jacobs in een bijeenkomst van de vrijzinnige kiesvereniging 'Eendracht' op 10 mei 1900 en schaarde de vergadering zich in grote meerderheid achter de eis voor vrouwenkiesrecht.

EEN VEREENIGING ÈN EEN BOND

De plaatselijke strijd voor het vrouwenkiesrecht kwam echter in 1908 in een stroomversnelling. Uit de VVK had zich enkele jaren eerder een tweede organisatie losgemaakt, de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht. De dames van de Bond vonden de Vereniging te militant. Hun beginselverklaring stelde in heel voorzichtige woorden: '1. de meening dat het kiesrecht niet mag worden onthouden op grond van sexe-verschil alleen; 2. het streven de vrouw zooveel mogelijk voor te bereiden op de vervulling van haar burgerschapsplichten, en 3. dat de leden zich uitdrukkelijk verbinden nimmer wanordelijke of gewelddadige middelen (op de wijze der Engelsche suffragettes) tot bereiking van hun doel te zullen aanwenden'. In mei 1908 werd na een lezing een plaatselijke afdeling opgericht. Mevrouw R.G. Rijkens uit Amersfoort nam zitting in het hoofdbestuur van de Bond (haar echtgenoot was van 1911-1916 plaatselijk

Een avond van de VVK; een vlammend betoog van Aletta Jacobs èn voordrachten door een freule.

snel het stokje van de Bond over en gedurende de jaren 1910-1916 werden met enige regelmaat bijeenkomsten georganiseerd. Een van de hoogtepunten was het volkspetionnement 'tot verkrijging van grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw', dat in 1914 van start ging en in 1916 met een grote demonstratie in Den Haag werd afgesloten. De plaatselijke afdeling sloot zich bij de actie aan, maar helaas is mij niet bekend hoeveel handtekeningen in Amersfoort werden opgehaald.

KOEKJE BIJ DE THEE

Uit de krantenverslagen komt een diffuus beeld naar voren van de VVK-bijeenkomsten. Aan de ene kant waren zij strijdvaardige manifestaties met stevige toespraken, strijdliederen en politiek cabaret (*éénakters*). Maar aan de andere kant zien we ook brave burgerlijke verschijnselen: bijna elke avond werd gesproken over het schenken van thee en het uitdelen van meegebrachte vrouwenkiesrechtkoekjes, terwijl toneelstukjes en een zangeres steevast op het programma stonden. Tekenend voor de sociale status van de leden was de propagandatocht die in 1913 werd georganiseerd, waarbij de dames per auto door de provincie trokken. Voor Amersfoort ongetwijfeld een novum.

Affiche van de VVK, 1918.

Addy Schuurman is zelfstandig onderzoeker. In het septembernummer 2017 verscheen een artikel over zijn laatste boek *Glorie wordt duur gekocht: sport in Amersfoort in de negentiende eeuw* (Amersfoort 2017).

Na 1916 was de vrouwenkiesrechtstrijd over het hoogtepunt heen; de belangrijkste eisen werden immers in 1917 en 1922 ingewilligd. In Amersfoort wist Elizabeth Middelburg in 1921 als eerste vrouw een raadszetel te bemachtigen; zij was een van de voortrekkers van de plaatselijke afdeling van de Bond. Er kwam een plaatsje vrij omdat een partijgenoot uit de stad verhuisde en daarom de raad moest verlaten. Het zou daarna nog vijftig jaar (!) duren voordat de eerste vrouwelijke wethouder in Amersfoort aantrad: mevrouw G.H. Keyser-Hardick. ●

Emancipatie van het eerste uur

Bij het ordenen van het museumarchief kwam een brief uit 1850 tevoorschijn, waarin een schoolmeester opkwam voor meisjesonderwijs. Dat is opvallend vroeg; Hendrik Hamelberg was ook een visionair.

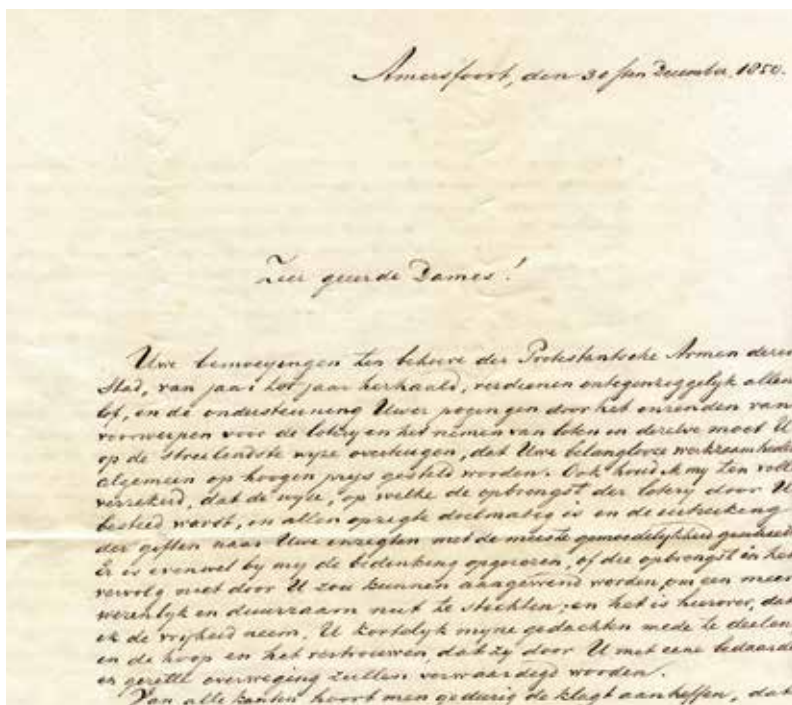
door GERARD RAVEN

Terwijl andere mensen oliebollen bakten voor oudejaarsavond 1850 schreef leraar Hendrik Anthonie Hamelberg een lange brief aan *de dames directrices der Loterij ten Behoeve der Protestantsche Armen*. Hij was enthousiast over hun werk, waarvoor burgers prijzen hadden ingebracht. Maar hij dacht dat zij nog beter konden investeren. Klaagde niet iedereen dat dienstmeisjes zo weinig ontwikkeld waren? Ze misten opvoeding en onderwijs. Daarmee zouden zij 'meer bewame, geschikte, deugdame en godsdienstige' werknemers worden, maar het mes sneed aan twee kanten. Als ze trouwden zouden ze goede huisvrouwen en moeders zijn, die 'door vlijt, overleg, zuinigheid en ordelijkheid voor armoede en gebrek bewaard blijven'. Kortom, er was een huishoudschool nodig die de dames van de Loterij met zijn steun zouden kunnen oprichten.

Hamelberg wees op de *bewaarschool* (kleuterschool) van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aan Zuidsingel 1, die in 1843 was opgericht en genoemd naar de patrones, koningin-moeder Anna Paulowna. Maar als de meisjes zeven jaar werden was het afgelopen. Juist die meisjes zouden verder moeten kunnen leren. Dan moesten ze wel protestant zijn, daar naast het verstand 'ook het hart gevormd moet worden', niet alleen wetenschappelijk, maar 'ook zedelijk en godsdienstig'.

BEGAAFD LERAAR

Wie was Hamelberg? Hij was in 1792 geboren te Amsterdam. Bijna zonder opleiding wist hij glansrijk zijn onderwijsakten te halen. Hij was enkele jaren kostschoolhouder in Zaltbommel en werd in 1826 leraar aan de Latijnse School te Amersfoort. Hamelberg doceerde geschiedenis, wis- en aardrijkskunde én drie talen. Dat deed hij zó goed dat andere steden hem benaderden. De gemeente wist hem te behouden tegen een hoger salaris en met de rang van lector.

ARCHIEF EEMLAND

Verder was Hamelberg onderwijzer op de scholen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, afdeling Amersfoort. Hij werd al snel secretaris, wat betekende dat hij ook beheerder was van het gebouw, de bibliotheek, de Herhalings- en Ambachtsschool, de al genoemde bewaarschool en de daaruit voortgekomen vereniging Dorcas, waar jonge meisjes kleding maakten voor de arme kleuters. Alle kinderen waren zijn leerlingen; hij wist dus waarover hij sprak in zijn brief. Voor de natuurkundelessen bouwde Hamelberg een mooie collectie instrumenten op. Hij werkte vergeefs aan arbeidsplaatsen voor bedelaars.

Opvallend is dat zijn tweede vrouw Eva Fabritius onderwijzeres was aan de *Stads Franse Meisjesschool* en ook anderen Frans leerde. Hendriks progressieve ideeën kwamen dus mede van haar. Maar hij was in 1850 zelf provinciaal schoolopzichter geworden en misschien bracht dat hem ook tot zijn voorstel. Hij noemde het niet, maar in Duitsland en Engeland bestonden al huishoudscholen en dat heeft hij vast geweten. >

MUSEUMBOOM MOETEN WIJKEN

'Op naar een volgend product van oud hout'

door JOANNE FOKKEMA

Vanuit de rondvaartboten worden er veel foto's gemaakt van historische gebouwen en mooie doorkijkjes. Ook is er van alles te zien op en langs de kade. Zoals de 'museumboom' bij Museum Flehite. Jarenlang was dit een echte blikvanger, nu is de sloop een feit.

Sinds juni 2012 stond deze levensgrote boom, getiteld *Houtleven*, voor de ingang van Museum Flehite. Dit kunstwerk van sloophout en schroeven was gemaakt door de Amersfoortse kunstenaars Marisja Smit (39) en Thijs Trompert (37). Het kunstenaarsduo maakte het werk indertijd in opdracht van het museum, naar aanleiding van de tentoonstelling van 'bomenschilder' Jan Zandleven.

RENOVATIE

De boom was bedoeld als tijdelijk object, maar heeft de kade dus ruim 5,5 jaar verrijkt. Storm, wind en regen heeft hij allemaal doorstaan, al waaide er wel eens een 'tak' af. Vaak gingen bezoekers ermee op de foto. De renovatie van de kademuren bij Museum Flehite dit voorjaar betekende echter definitief het einde. De museumboom stond in de weg en moest wijken voor de werkzaamheden. Het museum heeft de kunstenaars gevraagd om *Houtleven* zelf af te breken.

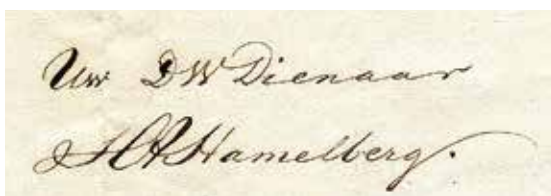
STANLEY VAN TILBURG

Joanne Fokkema is vrijwillig medewerker collectiebeheer van Museum Flehite.

ONDERDEEL VAN PROCES

Wat vinden de kunstenaars van de afbraak? En wat zijn hun plannen ermee? Marisja Smit en Thijs Trompert: 'Het is onderdeel van het proces; van boom naar hout, weer naar boom en terug de cyclus in naar een volgend product van oud hout. Denk bijvoorbeeld aan perspallets. Na de afbraak wordt het hout als 'schoon' hout ingeleverd, zodat het weer hergebruikt kan worden.'

Met het verdwijnen van deze bijzondere museumboom moet Amersfoort een bijzonder kadekunstwerk missen. ●

LUSTELOOS

Hamelberg was zijn tijd vooruit, maar van zijn plan kwam niets terecht. De eerste huishoudschool werd in 1865 opgericht in Amsterdam. Pas in 1905 volgde Amersfoort. Vermoedelijk heeft Hendrik meer teleurstellingen gehad, want de laatste jaren was hij volgens zijn vrienden moe van alle inzet. Maar ook leed hij aan een langzaam slopende ziekte, die hem in 1852 in Brussel

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite.

fataal werd. Zo verloor Amersfoort een van zijn meest idealistische burgers. Hij is ten onrechte vergeten. Ik vond zelfs geen portret van hem.

BRONNEN

de brief van 31-12-1850 (Archief Eemland bnr 198, collectie losse stukken 193)
ds G.D. Otto, *Rede ter nagedachtenis van de Heer H.A. Hamelberg, lector geschiedenis, wis- en aardrijkskunde aan de Latijnse School te Amersfoort* (Amersfoort 1853; bibliotheek Archief Eemland D540)
genealogische gegevens van Hans Smit
Ruud Meijer, *Beroep huisvrouw : geschiedenis van het Amersfoortse huishoudonderwijs* (Hilversum 2012) ●

Madonna: een duurzaam monument

Onlangs opende restaurant Madonna in Krommestraat 32 de deuren. De bouwsporen en -constructies die in het pand tevoorschijn kwamen zijn inmiddels zorgvuldig gerestaureerd en ze vormden de inspiratie voor het verbouwplan. Dit was ook een pilotproject om na te gaan hoe monumentale gebouwen op een verantwoorde manier energiezuiniger kunnen worden gemaakt.

door SANDRA HOVENS

De bijzondere geschiedenis van dit pand uit 1525 werd al belicht in de *Kroniek* van september 2017. In 2015 kocht restauratiebedrijf Van de Burgt & Strooij het. Op dat moment was er al iets te zien van de verborgen historie achter de voorgevel. Het restauratiebedrijf wilde de uitdaging aangaan om naast een ingrijpend technisch herstel ook deze bouwgeschiedenis weer zichtbaar te maken.

NUL OP DE METER

De opgave werd nog complexer toen 033Energie voorstelde om met het pand mee te werken aan het Nul-op-de-Meterproject (NOM). 033Energie is een initiatief van bedrijfsleven en overheid om inwoners van Amersfoort te helpen woningen en gebouwen energiezuiniger te maken. Iedereen met vragen over energie kan terecht op één plek. Binnen het NOM-project onderzoekt 033Energie met voorbeeldprojecten voor allerlei typen woningen hoe deze energieneutraal kunnen worden gemaakt.

Yvonne Feuerhahn van de Energieambassade nam het initiatief om binnen dit project te onderzoeken hoe ook in monumentale gebouwen verantwoorde energemaatregelen kunnen worden toegepast. Dieter Dettling (DD-architect) was betrokken als expert op het gebied van bouwfysica en energieberekening. Vanuit de gemeente was Monumentenzorg vertegenwoordigd in het projectteam.

ALTIJD MAATWERK

In tegenstelling tot de andere NOM-projecten was het bij dit monumentale pand niet het uitgangspunt om koste wat kost tot een energieneutraal gebouw te komen. Er werd gestreefd naar de meest optimale

VAN DE BURGT EN STROOIJ

Voorgevel na restauratie.

VAN DE BURGT EN STROOIJ

Interieur, combinatie historische en nieuwe onderdelen.

resultaten voor duurzaamheid en monument, met toepassing van innovatieve materialen en technieken. Per gebouwdeel werden alle mogelijke ingrepen onder-

zocht. Daarbij is steeds een afweging gemaakt op het gebied van energiezuinigheid, ventilatie en vochtbehouding (bouwfysica), duurzaam materiaalgebruik, monumentale waarden en beeldkwaliteit.

Doordat alle mogelijke ingrepen (en de afwegingen daarbij) de revue passeerden, is veel kennis opgedaan voor de toekomst. Bij monumentale panden geldt dat altijd maatwerk nodig is. Standaardoplossingen voldoen niet. Ingrepen bij het ene monument zijn soms bij andere monumenten niet mogelijk, en omgekeerd. Dit is afhankelijk van de specifieke situatie en de aanwezige monumentale waarden.

WARMTE TERUGWINNEN

Er zijn diverse ingrepen gedaan om Krommestraat 32 zo energieneutraal mogelijk te maken. De maatregelen zijn steeds doorgerekend door O33Energie, zodat de energetische waarde kon worden afgewogen tegen de monumentale en functionele waarden van het pand. De oven in de keuken van restaurant Madonna produceert veel warmte. Deze wordt in de schoorsteen teruggewonnen en opgeslagen in watertanks, die in de nieuwe kelder zijn geplaatst. In het zand onder de fundering ligt een slangennetwerk met water, dat naar wens gebruikt kan worden om het pand te koelen in de zomer of te verwarmen in de winter.

REIS NAAR DE MIDDELEEUWEN

Speciaal voor deze installaties werd een nieuwe kelder gebouwd onder het achterhuis, een technisch hoogstandje. In het voorhuis herstelde men de bestaande gewelfkelders, die deels waren dichtgestort met puin. Een bezoek aan de nieuwe toiletten hier vormt een reis terug in de tijd, waarbij de fonteintjes zijn ingepast in de middeleeuwse kaarsnissen.

Sandra Hovens is medewerker van de afdeling SO/Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort.

Om de warmteverliezen te beperken zijn verschillende nieuwe isolatiematerialen toegepast, zoals flinterdun isolatiemateriaal dat is ontwikkeld voor de ruimtevaart. Dit was subtiel in te passen in de dakconstructie en dakkapellen.

De voor- en achtergevel hebben aan de binnenzijde een voorzetwand gekregen van kalkhennepblokken, die akoestisch, bouwfysisch, thermisch en milieutechnisch bijzondere kwaliteiten hebben. Ze zijn goedkoop, maar belangrijker is dat met deze blokken de vochtbalans van de gevels veel beter gereguleerd wordt dan met een traditionele gevelisolatie. Er is nu veel minder kans op houtrot door condensvorming.

De traditionele ramen in de voorgevel hebben een dunne roedenverdeling. Zij kregen daarom enkel glas, met een isolerende achterzetbeglazing aan de binnenzijde. De ramen in de achtergevel zijn geheel vernieuwd. Het oorspronkelijke beeld werd daarbij teruggebracht, met toevoeging van isolatieglas.

GRENZEN

Er is bij het pand veel winst behaald op energiegebied, maar het bouwteam is ook tegen de grenzen van de mogelijkheden aangelopen. De ambitie was om te stoppen met aardgas. Technisch kan het, maar het energienet kan op dit moment het verwachte stroomverbruik voor de keuken van Madonna niet aan. Nul op de meter gaat daarom niet helemaal lukken. Maar het eindresultaat stemt tot tevredenheid.

Ook is afgezien van zonnepanelen, omdat die af zouden doen aan de monumentale daken, die zo'n belangrijk onderdeel vormen van het aantrekkelijke historisch stadsbeeld. Wel kan het energieverlies worden gecompenseerd door gebruik te maken van collectieve zonnepanelen buiten de historische binnenstad, bijvoorbeeld via de Postcoderoos-projecten.

De uitkomsten van het pilotproject Duurzaamheid en Monumenten zullen worden verwerkt in een digitale leidraad. De toegepaste innovaties en de opgedane kennis kunnen zo ook worden gebruikt bij andere monumentale gebouwen in de stad.

ONORTHODOX

Bij de restauratie en verbouwing van Krommestraat 32 zijn veel ambities verenigd op het gebied van energie, gebruik, bouwhistorie, monumentale en ruimtelijke kwaliteiten. Dit vroeg om een onorthodox proces, waarbij de ideeën steeds konden worden bijgesteld om tot de beste oplossing te komen. De bouwgeschiedenis is op inventieve gecombineerd met bijzondere eigentijdse toevoegingen en energiebesparende maatregelen in het pand. Een bezoek aan dit restaurant meer dan waard! ●

DE FASCINATIE VAN... Cor van den Braber

” Amersfoort kende ik al wat. Ik diende bij de huzaren en vanuit de Bernhardkazerne, later de Boskamp, kwamen we geregeld in de stad. Dansen bij Van 't Hull in de Krommestraat, naar het Humanistisch Militair Tehuis aan het Kleine Spui of naar King Tho, de Chinees in de Langestraat, als het mysterieuze gerecht 'dienstgeheim' weer eens niet te pruimen was. Van een fascinatie voor historisch Amersfoort was in die tijd nog geen sprake.

Dat werd anders toen ik in 1972 bij de afdeling Monumentenzorg van de gemeente kwam. Daarvóór had ik gewerkt in Enkhuizen, Haarlem en Utrecht, in dezelfde branche. Ik was inmiddels toch met andere ogen naar oude huizen gaan kijken, architectuur van vroeger met karakteristieke details.

Het eerste wat ik deed was mij aanmelden bij de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Ik werd te woord gestaan door Map Heijenga, de enthousiaste conservator van het museum. Eigenlijk wás Map in die tijd Flehite. Als welkomstgeschenk ontving ik de facsimilekaart van Blaeu en het bekende boekje van Halbertsma, *Zeven eeuwen Amersfoort*.

Die ontmoeting in de ouderwetse bestuurskamer van het museum betekende de aanzet voor mijn waardering voor de oude stad. Natuurlijk kreeg ik ook door mijn werk te maken met monumenten. De heren Van der Neut en Halbertsma kon ik aanspreken op hun historische kennis. Vooral met de laatste had ik goede contacten, bij voorkeur in het geheim. Zijn rubriek in de krant

Uit het hart was voor die tijd snoeihard en niet zelden gericht tegen het 'monumentenbeleid' van de gemeente. In zijn ogen in alle opzichten ontoereikend. Daarbij werd mijn loyaliteit als gemeenteambtenaar geregeld op de proef gesteld!

De contacten met Flehite en de lezingen, compleet met de geur van versgezette koffie en rammelende kopjes, geven mij nog steeds een warm gevoel. Snel kon ik tot het bestuur van de vereniging toetreden en hield ik mij onder meer bezig met het organiseren van mini-excursies naar monumenten in restauratie. Inspirerende collega-bestuursleden droegen bij tot mijn fascinatie voor de oude stad. Dat is wel een wat groot woord. Het heeft te maken met iets waardoor je sterk wordt geboeid. Dat geldt voor mij zeker ten aanzien van de Keistad met zijn oorspronkelijke straten, open ruimten, grachten en singels alsmede huizen die er al zo lang staan.

Tot mijn verrassing bleek het mogelijk met de kaart van Blaeu in de hand moeiteloos de weg door Amersfoort te vinden. Een gewaarwording die je doet omzien naar wat ooit was. Dit stadsbeeld, deze gevelwanden, het patroon van pannendaken en de krommingen van de Muurhuizen werden ver voor onze tijd al gezien door de vroegere Amersfoorters. Fascinerend...

Nog steeds ervaar ik deze gevoelens tijdens een hoogzomerse wandeling door het plantsoen van Zocher of met knerpande sneeuw onder je voeten over het Havik. Gelukkig blijft Flehite waakzaam om op de bres te gaan staan voor het behoud van deze kostbare kleinoden. ●

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

[Werner van den Belt,]

Armando : alle beelden

(Eindhoven: Lecturis 2018),
isbn 978 94 198 3, 208 pp,
€29,95

Kunsthistoricus geeft veel achtergronden en verbanden. Het catalogusdeel vanaf 1955 biedt prachtige foto's, ook van het maakproces. De beelden in de openbare ruimte van Amersfoort komen natuurlijk ook aan de orde.

Olaf van Nimwegen, *De Nederlandse Burgeroorlog (1748-1815)*

(Amsterdam: Prometheus 2017), isbn 978 90 351 4429 3, 429 pp, €29,99

De auteur is militair historicus en biedt veel nieuwe inzichten. Amersfoort was sterk betrokken, vooral door de vlucht van Willem V en de inval van het Pruisische leger in 1787. De stad wordt vele malen genoemd, maar steeds zijdelings. Een echt Amersfoorts verhaal ontbreekt.

STEDENATLAS JACOB VAN DEVENTER

226 Stadsplattegronden uit 1545-1575 - Schakels tussen verleden en heden

Reinoud Rutte en Bram Vannieuwenhuijze, *Stedenatlas Jacob van Deventer : 226 stadsplattegronden uit 1545-1575 - schakels tussen heden en verleden* (Bussum: THOTH 2018),

isbn 978 90 77699 17 1, 504 pp, ca 1500

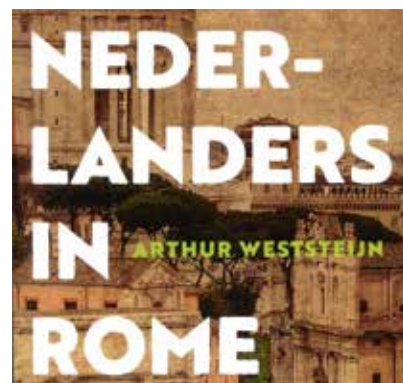
ill in kleur, €99,50, verschijnt 5 april.

Uitien koffietafelboek met de eerste plattegrond van Amersfoort, gemaakt rond 1566. De auteurs zijn stadshistoricus en historisch cartograaf. Zij onderzochten leven en werk van Van Deventer en bieden extra kaarten over de stadsontwikkeling.

Yvonne Tanke, *St.-Pieters- en Bloklandsgasthuis : zes eeuwen zorg voor ouderen* (Amersfoort: eigen beheer

2018), isbn 978 90 5345 535 7, 146 pp,

€19,95, verschijnt 20 april. Heruitgave van het boek van 2010. Zie ook p. 2.

Arthur Weststeijn, *Nederlanders in Rome* (Amsterdam: Prometheus 2017), isbn

978 90 351 4478 1, 253 pp, €17,99

Historicus Italiaanse geschiedenis schreef een pocket met wandelroutes door de stad en betreft daarbij Nederlandse bezoekers en bewoners. Veel aandacht voor de schilderskolonie; Jasper van Wittel/Gaspere Vanvitelli uit Amersfoort komt uitgebreid aan bod; van zijn leermeester Matthias Withoos is alleen vermeld waar die woonde.

Annelies Krekel-Aalberse, 'Verdwenen kerkbekers van de Sint-Joriskerk in Amersfoort', *De Stavelij Jaarboek 2017*

(Nederlandse Zilverclub) pp 9-11. Van de vier avondmaalsbekers van 1642 zijn er twee

in 1853 verkocht; in theorie zouden ze nog eens gevonden kunnen worden.

Chris Brandsen, *De Amersfoortse binnenstad door de eeuwen heen*

(Amersfoort: eigen beheer 2018), 800 pp, €50. Fotoboek van alle straten en pleinen. Op een usb korte filmpjes van elke straat.

Ton Peeters (red.), *Gehangen heiligen : de martelaren van Gorcum* (Heeswijk:

Berne Media 2017), isbn 978 90 8972 159 4,

152 pp, €19,95. Mooi kijk- en leesboek, dat helaas ook niets méér kan vertellen over franciscaan Dirk van der Eem.

Simon Groot, *Sporen van Tollius : leven en werken van de Amersfoortse musicus Joannes Tollius (ca 1555-ca. 1620)* (Utrecht: Universiteit Utrecht, 2017),

318 pp, te lezen op <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/350039>

Dit proefschrift is voorlopig wel het laatste woord over Tollius. Muziekhistoricus Simon Groot tekent hem kundig als talentvol componist die door zijn eigenzinnigheid geregeld in moeilijkheden kwam.

Julie-Marthe Cohen en Bart Wallet, *Joden en het Huis van Oranje : vier eeuwen geschiedenis, kunst en cultuur* (Zutphen: WalburgPers 2018), isbn

978 94 6249 261 5, 208 pp, €29,95, verschijnt april. Boek bij de expositie in het

Joods Historisch Museum, waar ook het voorhang van de Amersfoortse synagoge en andere voorwerpen rond Benjamin Cohen te zien zijn. De band tussen joden en Oranjes wordt voor het eerst genuanceerd.

voorwerpen rond Benjamin Cohen te zien zijn. De band tussen joden en Oranjes wordt voor het eerst genuanceerd.

AGENDA

Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum.

NGV = Nederlandse Genealogische Vereniging,
<http://amersfoorteo.ngv.nl>.

OVF = Oudheidkundige Vereniging Flehite

Maandag 19 maart, 20-22 uur

NGV-lezing in De Brug, Schuilenburgerweg 2.

Donderdag 12 april, 16.30-18 uur

Historisch Café voor het laatst in Museum Flehite.

Vrijdag 13 april, 20-22 uur

OVF-Brongerslezing door Luc Panhuysen: Johan van Oldenbarnevelt RCE, Smallepad 5. Alleen leden van de OVF, HK Hoogland, HK Leusden, HV Soest-Soesterberg, HV Bunscoote.

Donderdag 19 april, 20-22 uur

NGV-lezing en algemene ledenvergadering

Vrijdag 20 april, 20-22 uur

STAA-avond.

Er is gelegenheid te komen kijken in de panden Westsingel 45 en 46. Zie p. 4.

T/m 22 april

Gerrit Rietveld en de jaren vijftig. Tentoonstelling in het Rietveldpaviljoen, Zonnehof 8.

Dinsdag 15 mei, 20-22 uur

OVF-lezing door Jozanneke Clarijs: Bollenburg, het huis van Oldenbarnevelt. Stad van Cahen, Muurhuizen 104.

Donderdag 17 mei, 20-22 uur

NGV-lezing

T/m 20 mei

De kunst van Wendingen (1918-1932)

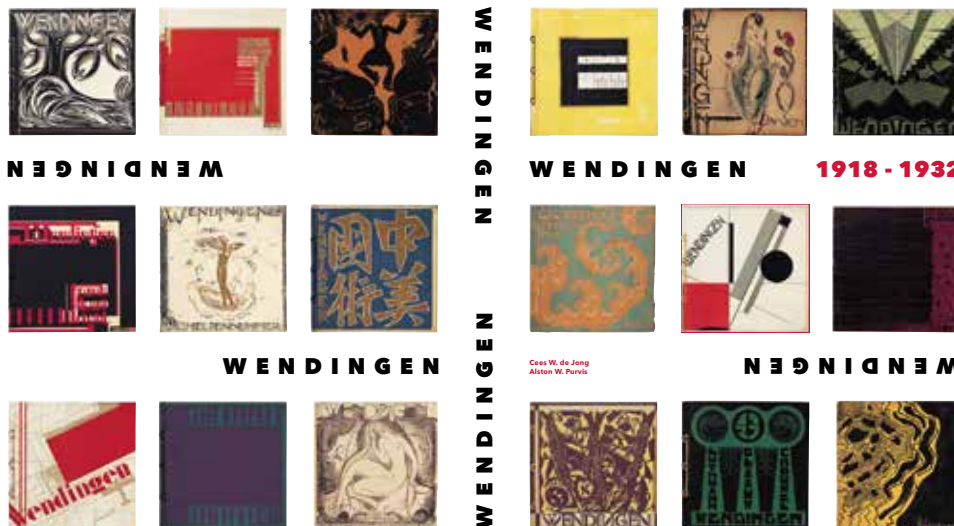
Tentoonstelling in Museum Flehite. *Wendingen* was een tijdschrift voor architectuur en kunst (1918-1932) opgericht door architect Hendrik Wijdeveld. Het heeft grote invloed gehad. De afgebeelde kunstwerken zijn zoveel mogelijk verzameld voor de tentoonstelling. Met monografie (p. 23).

T/m 1 juni

Van werk- tot broedplaats : werken en wonen in het Eemkwartier. Tentoonstelling in Archief Eemland.

19-20 april

625 jaar Sint-Pietersgasthuis. Expositie (mmv Archief Eemland) van topstukken uit het archief in de hal, Achter Davidshof 1. Alleen op afspraak: jubileum@pietersenblokland.nl

www.amersfoortopdekaart.nl

Zoek de historische afbeeldingen van elke plek in Amersfoort en/of voeg nieuwe toe.

Een combinatie van de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite.

Wijkmuseum Soesterkwartier

Sint-Bonifaciusstraat 61, elke zaterdag van 11-16 uur en op afspraak.

033 463 5661. www.wijkmuseumsoesterkwartier.nl

Open huis Centrum voor Archeologie

Iedere woensdagmiddag van 14-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Westsingel 46, toegang gratis.

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

■ Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;

■ Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk

Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort

033 475 12 49

secretariaat@historisch-amersfoort.nl

www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort

033 247 11 00

info@museumflehite.nl

www.museumflehite.nl

Bezoekadres: Westsingel 50

Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en

tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort

033 469 48 16

ma.cramer@amersfoort.nl

Bezoekadres: Stadhuisplein 1

Open: ma-vrij 9-17 uur

(graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort

033 469 50 17

archiefeemland@amersfoort.nl

www.archiefeemland.nl

Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73

Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele

stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie

Westsingel 46 • 3811 BB Amersfoort

033 463 77 97

fme.snieder@amersfoort.nl

www.amersfoort.nl/archeologie

www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

info@stichtingarcheologieamersfoort.nl

Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Jan Carel van Dijk •

Lydia Edelkoort • Joanne Fokkema •

Gerard Raven • Francien Snieder • Dirk Steenbeek

Redactieadres

Gerard Raven, Museum Flehite

Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort

g.raven@museumflehite.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om

artikelen in te korten en/of te herschrijven,

zo mogelijk in overleg met de auteur.

Meningen verwoord in de artikelen zijn niet

noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de Kroniek wordt mede mogelijk gemaakt door

Van de
Burg & Strooij
historisch restauratiebedrijf

<http://www.vandeburgtenstrooij.nl>